

Θανάσης Γκιούρας - Γεωργία Μπεκριδάκη

ΔΗΜΟΣΙΟ·Υ·ΠΑΛΛΗΛΙΚΟΣ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ (ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1928)
ΚΑΙ ΒΕΝΙΖΕΛΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1928-32)

Η κίνηση των δημόσιων υπαλλήλων, στους πρώτους μήνες του 1928, δεν επιλέχτηκε για τη μοναδικότητα αλλά για την ενδεικτικότητά της σε σχέση με μια εξέλιξη πραγμάτων που θα μπορούσαμε χωρίς υπερβολή να πούμε ότι μπορεί να εντοπιστεί στην απαρχή του ελληνικού κράτους, μέσα στον 19ο αιώνα. Εκτός από το ιστορικό ενδιαφέρον, ένα ζήτημα σαν αυτό μας επιτρέπει τη διατύπωση, ή, αν θέλετε, την επαναδιατύπωση ορισμένων θεμελιωδών προβλημάτων που ερευνά η πολιτική επιστήμη.

Μια κίνηση των υπαλλήλων του κράτους έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον, που την κάνει να ξεχωρίζει από τις άλλες που εκδηλώνονται από άλλα κοινωνικά σώματα. Το γεγονός ακριβώς ότι πηγάζει μέσα από το κράτος και εκδηλώνεται στα όργανά του η ανάδυση ιδιαίτερων συμφερόντων, μέσα σ' ένα σώμα που υποτίθεται ότι εκπροσωπεί το γενικό συμφέρον, μας αποκαλύπτει τη δομική υφή του μηχανισμού αυτού.

Ήδη το 1927, όταν συζητείται από τη νεοσύστατη Οικουμενική Κυβέρνηση στη Βουλή το Σύνταγμα, θα γίνει μια μεγάλη συζήτηση πάνω στο άρθρο 14, που έχει ως περιεχόμενο το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, και θα ασχοληθεί με το κατά πόσο είναι επιτρεπτό να συνεταιρίζονται οι δημόσιοι υπάλληλοι διατηρώντας την ιδιότητά τους. Η συζήτηση αυτή δεν είναι χωρίς αιτία. Το 1923 έχει ιδρυθεί η Γενική Συνομοσπονδία Δημοσίων Υπαλλήλων Ελλάδος, η οποία και αναπτύσσει μεγάλη δράση, ακόμα και στις δικτατορίες του Πάγκαλου και του Κονδύλη, αν

κρίνουμε από τις απόπειρες και των δύο για να την περιορίσουν. Είναι η πρώτη φορά που οργανώνονται σε συνομοσπονδία οι δημόσιοι υπάλληλοι της Ελλάδας. Χωριστές ομοσπονδίες υπήρχαν και παλαιότερα, αλλά η Γενική Συνομοσπονδία ιδρύεται σε καιρό που ακριβώς το πρόβλημα των δημοσίων υπαλλήλων έχει γίνει πολύ οξύ, σε συνδυασμό με τις καταστροφές που επέφερε ο πόλεμος και τα προβλήματα που είχαν εγείρει οι πρόσφυγες. Τα αιτήματα που επιδιώκουν οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι το ενιαίο μισθολόγιο¹ και η ψήφιση του Καταστατικού Χάρτη, στη σύνταξη του οποίου θέλουν να ληφθούν υπόψη οι προτάσεις τους. Η φύση αυτών των αιτημάτων μας οδηγεί κατευθείαν στο εσωτερικό της κρατικής μηχανής.

Η πληθώρα των δημοσίων υπαλλήλων είναι το αποτέλεσμα της σχέσης που είχαν μέσα στον 19ο αιώνα —και έχουν μέχρι την περίοδο που εξετάζουμε— ορισμένες κοινωνικές ομάδες. Οι ομάδες αυτές —ιδιοκτήτες γης, εμπορικές οικογένειες κ.ά.— φορείς εξουσίας σε πλαίσια καταμερισμού εργασίας που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «παραδοσιακά», δηλαδή μη ανεπτυγμένα, επιδιώκουν να βρουν ένα σημείο στήριξης των συμφερόντων τους, ένα θεσμό που να τους εξασφαλίζει από τις εκσυγχρονιστικές προσπάθειες που θα απειλήσουν τα συμφέροντά τους. Ο θεσμός αυτός είναι το κράτος.

Κάθε οικογένεια των ομάδων αυτών, καθώς και άλλα στρώματα επισφαλούς οικονομικής θέσης, όπως οι μικροαστοί την περίοδο που εξετάζουμε, επιδιώκουν να έχουν πρόσβαση στην κρατική μηχανή μέσα από έναν «δικό τους άνθρωπο». Αυτό έχει αντίκτυπο και στη μορφή της πολιτικής ζωής, η οποία διακατέ-

1. Με κάθε επιφύλαξη, λόγω της μικρής εμβέλειας της έρευνάς μας, μπορούμε να πούμε ότι αυτό που ρυθμίζει τις πληρωμές των δημοσίων υπαλλήλων είναι το Ν.Δ. της 25.9.1924 «Περί άποδοχών τών δημοσίων πολιτικών υπαλλήλων, ύπηρετών και εργατών», ΦΕΚ 236 της κυβέρνησης Σοφούλη. Όπως όμως φαίνεται από τα μεταγενέστερα στοιχεία, δεν εφαρμόστηκε πλήρως, με αποτέλεσμα τις μεγάλες μισθολογικές ανισότητες στη διοικητική ιεραρχία.

χεται και αυτή σε μεγάλο βαθμό από πελατειακές σχέσεις. Το αποτέλεσμα είναι να μην έχουμε μια «ορθολογική γραφειοκρατία». Σχεδόν ο κάθε υπουργός επιδιώκει να έχει δικούς του ανθρώπους στο υπουργείο του, παραγκωνίζοντας αυτούς του προηγούμενου. Έχοντας υπόψη τις κυβερνητικές αλλαγές στο Μεσοπόλεμο, μπορούμε να φανταστούμε την εικόνα που παρουσιάζουν ιδίως οι διοικητικοί υπάλληλοι.

Είναι ευνόητο, βέβαια, ότι αυτή η κατάσταση φέρει μέσα της τις αντιφάσεις της. Και αυτές θα παρουσιαστούν με τη μορφή αναγκών στους ίδιους τους υπαλλήλους του κράτους. Έτσι, μετά τον πόλεμο, και καθώς η οικονομική κατάσταση δεν είναι καθόλου ελπιδοφόρα, οι δημόσιοι υπάλληλοι αντιμετωπίζουν το φάσμα της ανέχειας: το κινήγι για υψηλότερες θέσεις, άλλωστε, γίνεται με μέσα άσχετα με την ιεραρχία. Ακριβώς αυτή η συνειδητοποίηση των αναγκών θα ωθήσει τους υπαλλήλους στην ίδρυση συνομοσπονδίας, η οποία θα προσπαθήσει να συνενώσει όλες τις ξεχωριστές ομοσπονδίες, και σε μεγάλο βαθμό θα το πετύχει.

Πάνω σ' αυτή την οργάνωση, και στο δικαίωμα που έχουν ή όχι οι δημόσιοι υπάλληλοι να συνεταιρίζονται, θα γίνει, όπως είπαμε, μια συζήτηση στη Βουλή στις αρχές Φεβρουαρίου 1927². Ο υποστηρικτής της οργάνωσης των δημοσίων υπαλλήλων, ο βουλευτής Γεωργιάδης, θα συναντήσει σφοδρή αντίθεση από τους άλλους βουλευτές. Ο μοναδικός που θα υποστηρίξει την άποψή του θα είναι ο κομμουνιστής βουλευτής Σεραφείμ Μάξιμος, ο οποίος θα πει ότι: «[...] ή ούσία είναι ότι οί δημόσιοι υπάλληλοι έχουν τήν ιδιότητα του δημοσίου υπαλλήλου, άλλ' έχουν και μίαν άλλην ιδιότητα, του μισθοδοτούμενου ανθρώπου, του παρέχοντος τήν εργασία του διά τήν ζήση»³. Η συζήτηση θα περιτραφεί ακριβώς πάνω σ' αυτό το διχασμό του δημοσίου υπαλ-

2. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίαση 26η, 4.2.1927, σ. 494-510.

3. Στο ίδιο, σ. 500.

λήλου, με ποικίλα επιχειρήματα από την πλευρά των αντιτιθέμενων βουλευτών, που θα συναντήσουμε και λίγα χρόνια αργότερα.

Βλέπουμε εδώ πώς εφαρμόζεται στην πρακτική της εξουσίας αυτή η αντίληψη του ατόμου που υιοθέτησε η αστική πολιτική φιλοσοφία στις απαρχές της. Είναι η αντίληψη του ατόμου ως πολίτη και ως ιδιώτη⁴. Ο πολίτης είναι μέλος ενός συνόλου που υπάγεται σε γενικές αρχές, και με αυτή την προϋπόθεση δεν έχει συμφέροντα. Η άλλη πλευρά, που αναφέρεται στα συμφέροντά του, αφορά στο πρόσωπό του ως ιδιώτη. Ο πολίτης είναι η «όψη» του ατόμου στο κράτος. Έτσι, στη βάση του δυϊσμού αυτού, αν αυτός που υπηρετεί το γενικό συμφέρον φανερωθεί να έχει ίδια συμφέροντα, θεωρείται ότι βλάπτει το γενικό συμφέρον.

Κατ' αναλογίαν, τα επιχειρήματα που θα φέρουν οι βουλευτές το 1927, αλλά και το 1928, καθώς και στη μεγάλη συζήτηση που θα γίνει το 1931, θα είναι ότι μια και οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι άτομα που υπηρετούν το δημόσιο συμφέρον και είναι εντεταλμένοι από το κράτος, δεν μπορούν και δεν πρέπει να κινούνται από ίδια συμφέροντα και να τα προασπίζουν⁵. Όταν διαβάζουμε αυ-

4. Μεταφράζουμε εδώ τη λέξη *bourgeois* «ιδιώτη» και όχι «αστό», για να δείξουμε ακριβώς την πλευρά του ιδιαίτερου συμφέροντος που εκπηγάζει από τον καταμερισμό της εργασίας. Το γεγονός ότι, στην αστική πολιτική φιλοσοφία, αυτός που είχε ιδιαίτερα συμφέροντα μέσα στην κοινωνία ήταν μόνον αυτός που είχε ιδιοκτησία, ο αστός ιδιοκτήτης, δεν μας απασχολεί εδώ. Άλλωστε, αν μείνουμε στην ονομασία «αστός» θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε προβλήματα μεγαλύτερα, γιατί βέβαια οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν κινούνται από πνεύμα ιδιοκτησίας αλλά από ανάγκες μισθοδοσίας και ιεραρχίας, πράγμα σαφώς διαφορετικό.

5. Σημαντικό είναι ότι η συζήτηση στρέφεται γύρω από το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι των διοικητικών υπαλλήλων, καθώς και των δασκάλων και των δημόσιων εργατών. Αυτό δηλαδή είναι συζητήσιμο. Μόλις η συζήτηση αγγίζει το αντίστοιχο δικαίωμα ή τη δυνατότητα των στρατιωτικών, των δικαστικών και των αστυνομικών, η άρνηση του συνεταιρίζεσθαι εκφράζεται μετά βδελυγμίας. Άλλωστε οι τελευταίες τρεις κατηγορίες είναι «εκ των ουκ άνευ» του αστικού κράτους.

τές τις αγορεύσεις βλέπουμε πως η αστική πολιτική αντίληψη προσκρούει πάνω στην αιτία της, στην πραγματικότητα που τη γέννησε, και την αρνείται, ή δεν μπορεί να την αναγνωρίσει ως τέτοια. Τελικά το άρθρο 14 θα ψηφιστεί ως έχει⁶, χωρίς να αναγνωριστεί ξεχωριστό δικαίωμα στους δημόσιους υπαλλήλους. Η αντικειμενική πραγματικότητα, όμως, συντάσσεται σύμφωνα με άλλους νόμους, και έτσι η Γενική Συνομοσπονδία Δημοσίων Υπαλλήλων θα αρχίσει μια κινητοποίηση για αύξηση μισθών⁷ και ανακατατάξεις στην ιεραρχία τις πρώτες ημέρες του Ιανουαρίου 1928.

Ο Καφαντάρης, που είναι και ο αρμόδιος για τα αιτήματα, μια και είναι υπουργός Οικονομικών, λείπει στο Λονδίνο, όπου προσπαθεί να πάρει δάνειο με ανεκτούς όρους. Η κυβέρνηση προτείνει επανειλημμένα στους υπαλλήλους να περιμένουν την άφιξη του αρμόδιου υπουργού, και έτσι το θέμα παραμένει σε κάποια ένταση. Από τον Ιανουάριο αξίζει να σημειώσουμε δύο πράγματα: Πρώτον, η απόπειρα που κάνουν οι δημόσιοι υπάλληλοι να ανακοινώσουν τα προβλήματά τους και σε άλλους κλάδους, όπως στους επαγγελματίες, τους εργάτες, τους γιατρούς κ.ά. Οι προσεγγίσεις αυτές, αποτέλεσμα μελετημένης συνδικαλιστικής τακτικής, θα έχουν ιδιαίτερα αποτελέσματα στον φιλικό προς την κυβέρνηση τύπο, από τον οποίο αρχίζουν να διαγράφονται φήμες για ενιαίο κυβερνητικό μέτωπο. Παρ' όλα αυτά δεν πρέπει να φανταστούμε μια συμπαγή ενότητα αυτών των ομάδων. Τα ανοίγματα ήταν μια προσπάθεια από τη μεριά των δημόσιων

6. Το άρθρο έχει ως εξής: «Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι τηρούντες τούς νόμους του Κράτους, οτινις όμως ούδέποτε δύναται να υπαγάγουν το δικαίωμα τοῦτο εἰς προηγουμένην τῆς Κυβερνήσεως ἀδειαν. Συνεταιρισμός δὲν δύναται νὰ διαλυθῆ ἔνεκα παραβάσεως τῶν διατάξεων τῶν νόμων, εἰμὴ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως» (*Τα ελληνικά Συντάγματα*, επιμ. Δ. Α. Κυριαζή-Γουβέλη, «Α. Αναστασίου», Αθήνα 1977.)

7. Το ζήτημα αρχίζει στα τέλη Δεκεμβρίου 1927, όταν η κυβέρνηση ανακοινώνει ότι δεν θα μπορέσει να καταβάλει τον 13ο μισθό. Οι κινητοποιήσεις όμως αρχίζουν από τον Ιανουάριο 1928.

υπαλλήλων για γνωστοποίηση των προβλημάτων τους και υποστήριξη από την κοινή γνώμη, ενέργεια που δεν μπορούμε να πούμε ότι είχε βαρύνουσα σημασία στις εξελίξεις. Το δεύτερο πράγμα που πρέπει να αναφέρουμε είναι μια πρόταση, από την πλευρά των ανώτατων υπαλλήλων, να μεσολαβήσουν στην κυβέρνηση για να μη γίνει απεργία⁸.

Απ' όσα είπαμε προηγουμένως γίνεται σαφές ότι πρόκειται για μια κινητοποίηση κατώτερων υπαλλήλων με μικρή συμμετοχή ανώτερων, όπως π.χ. μερικών εισηγητών⁹. Το πιο δραστήριο τμήμα μέσα στην ΣΔΥΕ είναι οι δάσκαλοι και οι υπάλληλοι ΤΠΤ. Ο γενικός γραμματέας της ΣΔΥΕ, ο Γιδαράκος, είναι δάσκαλος. Οι ανώτατοι υπάλληλοι δεν είναι οργανωμένοι στη Συνομοσπονδία, και αμείβονται με δυσανάλογα μεγαλύτερους μισθούς από τους υφισταμένους τους. Η κίνηση για μεσολάβηση θα κριθεί ευνοϊκά από τη ΣΔΥΕ, αλλά, με ένα ανακοινωθέν που εκδίδει στις 15 Ιανουαρίου¹⁰, αποκλείει το ενδεχόμενο να πάρουν οι ανώτατοι υπάλληλοι την υπόθεση στα χέρια τους.

Στις 21 Ιανουαρίου επιστρέφει ο Καφαντάρης από το Λονδίνο. Στο λόγο που εκφωνεί στην Αθήνα αναφέρεται και στο δημοσιόυπαλληλικό ζήτημα παίρνοντας αρνητική στάση και τονίζοντας ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι, ιδιαιτέρως αυτοί, πρέπει να σταματήσουν τις κινητοποιήσεις και να βοηθήσουν με την εργασία τους την ισοσκέλιση του προϋπολογισμού¹¹. Στην ομιλία

8. Βλ. εφ. *Ελεύθερος Λόγος*, φύλλο της 6.1.1928.

9. Η ιεραρχία των διοικητικών, όπως φαίνεται από το Ν. Δ. της υποσ. 1 είναι η εξής: Υπουργός και Γενικός Διοικητής, Έκτακτος Απεσταλμένος και Πληρεξούσιος Υπουργός β' τάξεως, Πρόεδρος Υπουργός, Γενικός Γραμματέας και Γενικός Διευθυντής, Διευθυντής α' τάξεως, Διευθυντής β' τάξεως, Τμηματάρχης α' τάξεως, Τμηματάρχης β' τάξεως, Εισηγητής, Γραμματέας α' τάξεως, Γραμματέας β' τάξεως, Ακόλουθος, Γραφείας α' τάξεως, Γραφείας β' τάξεως, Μαθητευόμενος, Αρχικλητήρ, Κλητήρ α' τάξεως, Κλητήρ β' τάξεως, Κλητήρ γ' τάξεως, Κλητήρ δ' τάξεως.

10. Βλ. εφ. *Ελεύθερος Λόγος*.

11. *Ελεύθερος Λόγος*, φύλλο της 22.1.1928.

του ο Καφαντάρης αμφισβητεί το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι των δημόσιων υπαλλήλων, «οὐδέποτε ἀναγνωρισθὲν παρ' ἡμῶν, οὐδὲ εἰς ἄλλο κράτος, μηδὲ τῆς Ρωσσίας ἐξαιρουμένης». Σε ἀπάντηση, ἡ Συνομοσπονδία θα ἐκδώσει ἀνακοινωθέν, ὅπου ἀνάμεσα στ' ἄλλα θα λέει καὶ τα εξῆς: «Ἡ ἀπεργία εἶναι ἐν γεγονός, τὸ ὅποιον δὲν ἐξετάζεται ἀπὸ ἀπόψεως νομιμότητος, ὅπως δὲν ἐξετάζει κανεὶς ἐὰν βρέχη ἢ δὲν βρέχη σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα ἢ μὲ τοὺς κειμένους νόμους καὶ τὸ ὑπαλληλο-σωματειακὸν δίκαιον. Περιττὸν λοιπὸν εὐρίσκομεν τὸν κόπον τοῦ κ. ἀρχηγοῦ τῶν Προοδευτικῶν Φιλελευθέρων νὰ ζητῆ παραδείγματα ἐκ τῆς Σοβιετικῆς Ρωσσίας, διότι ἂν δὲν βρέχη εἰς τὴν Μόσχαν, βρέχει εἰς τὸ Λονδίνον»¹², θέλοντας ἔτσι νὰ μνημονεύσει τὴν πρόσφατη γιὰ τὴν ἐποχὴ γενικὴ ἀπεργία τοῦ Λονδίνου. Ἐπίσης, σε ἀπάντηση στὴν ἀποψη τοῦ υπουργοῦ Οἰκονομικῶν ὅτι δὲν ὑπάρχουν πόροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους νὰ διατεθοῦν χρήματα γιὰ αὐξήσεις, ἡ Συνομοσπονδία ἀνακοινώνει ὅτι θα συστήσει οἰκονομικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐξέταση τοῦ θέματος καὶ γιὰ τὴν ἀνεύρεση πόρων.

Ἡ σύσταση τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς θα γίνῃ στὶς 24 Ἰανουαρίου καὶ θα ἀποτελεῖται ἀπὸ εἴκοσι ἕξι υπαλλήλους¹³. Ἀνάμεσα στα ἄλλα ὀνόματα διαβάζουμε: Κ. Καρυωτάκης, εἰσηγητὴς υπουργοῦ Προνοίας. Ὁ Καρυωτάκης, ποὺ εἶναι πῶς πολὺ γνωστός γιὰ τὸ ποιητικὸ τοῦ ἔργο, ἦταν δημόσιος υπάλληλος ἀπὸ τὸ 1919, καὶ τὸ 1928 εἶχε τὸ βαθμὸ τοῦ εἰσηγητῆ στο ὑπουργεῖο Προνοίας. Τὴν περίοδο ποὺ ἐξετάζουμε εἶχε ἤδη ἀναπτύξει σημαντικὴ συνδικαλιστικὴ δράση, πρᾶγμα ποὺ ἐγένετο γνωστό πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια καὶ ἡ ἔρευνα τὸ θεμελίωσε πρὶν ἀπὸ δύο μόλις χρόνια¹⁴. Στὶς 15 Ἰανουαρίου, στὶς ἐκλογὲς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐνώσεως Δημοσίων Υπαλλήλων Ἀθηνῶν κατὰ ὑπουργεῖα, ὁ Καρυω-

12. *Ελευθερον Βήμα*, φύλλο τῆς 25.1.1928.

13. *Ελευθερος Λόγος*, φύλλο τῆς 25.1.1928.

14. Ἀναφερόμαστε στα βιβλία τῆς Γεωργίας Δάλκου καὶ τοῦ Χρίστου Παπακόστα. Περισσότερα στοιχεῖα γι' αὐτά, καθὼς καὶ γιὰ τὸ ἀρθρο τοῦ Γ. Π. Σαββίδη, βλ. στὴ Βιβλιογραφία.

τάκης βγήκε τρίτος στο υπουργείο Προνοίας όπου υπηρετούσε, και λίγο αργότερα εκλέχτηκε γενικός γραμματέας της Ενώσεως Δημοσίων Υπαλλήλων Αθηνών, και, όπως είδαμε, πήρε μέρος στην οικονομική επιτροπή για ανεύρεση πόρων. Ο Καρωτάκης ανέπτυξε επίσης και αρθρογραφική δραστηριότητα, μέσα από την οποία αποκάλυψε τις οικονομικές ατασθαλίες του υπουργού Προνοίας Κύρκου. Η δραστηριότητά του αυτή ήταν και η αιτία της απόσπασής του στην Πάτρα και μετά στην Πρέβεζα, όπου και αυτοκτόνησε.

Μέσα στον Φεβρουάριο η αντιπαράθεση υπαλλήλων και κυβέρνησης θα συνεχιστεί με τόνους σκληρούς και από τις δύο πλευρές. Η Οικουμενική Κυβέρνηση θα διαλυθεί και θα σχηματιστεί Κυβέρνηση Συνασπισμού, όπου και πάλι υπουργός Οικονομικών θα είναι ο Καφαντάρης, ο οποίος θα συνεχίσει να επιμένει ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν πρέπει να έχουν μισθολογικές απαιτήσεις, γιατί θα ταραξούν το ισοζύγιο του προϋπολογισμού. Από τη μεριά τους οι υπάλληλοι θα επιμένουν ότι τα χρήματα για τις αυξήσεις μπορούν να βρεθούν, και στις 24 Φεβρουαρίου θα καταθέσουν υπόμνημα στη Βουλή που θα περιέχει τρόπους για την εξεύρεση πόρων χωρίς φορολογία¹⁵. Μερικά από τα μέτρα που περιείχε το υπόμνημα ήταν η κατάργηση του Πολιτικού Γραφείου του πρωθυπουργού, η κατάργηση των ατελειών, η ανάκληση των διορισμών για ένα χρόνο, η συγχώνευση των σωμάτων Χωροφυλακής και Αστυνομίας Πόλεων (ο Καρωτάκης είχε προτείνει κατάργηση του ενός¹⁶) κ.ά. Γίνεται φανερό ότι τα μέτρα που προτείνουν οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν έχουν

15. Το υπόμνημα δημοσιεύεται στον τύπο της εποχής. Περιέχει 19 προτάσεις για εύρεση πόρων, από τις οποίες οι 15 λέγεται ότι μπορούν να αποφέρουν έσοδα 415.000.000 δρχ., ενώ οι υπόλοιπες είναι δύσκολο να υπολογιστούν. Για κάθε θέση, οι δημόσιοι υπάλληλοι υπόσχονται να εκδώσουν αναλυτική μελέτη, η οποία άλλωστε κυκλοφορεί σε ξεχωριστό τόμο. Αποσπάσματα της μελέτης μπορούν να βρεθούν στα φύλλα της εφ. *Υπαλληλική* μετά τις 26 Φεβρουαρίου.

16. Βλ. το βιβλίο του Χ. Παπακώστα, σ. 47, υποσ. 14.

μόνο οικονομική χροιά· η πολιτική τους σημασία είναι εξίσου εμφανής.

Ο επόμενος σταθμός της αντιπαράθεσης εστιάζεται στις 9 Μαρτίου. Έχουν ήδη μεσολαβήσει δύο συναντήσεις των δημόσιων υπαλλήλων με τον Καφαντάρη, αλλά ήταν άγονες. Σύμφωνα με τον Γιδαράκο, ο Καφαντάρης είχε δηλώσει στους δημόσιους υπαλλήλους ότι τα χρήματα που θα αποκόμιζε από τα προτεινόμενα μέτρα θα τα διέθετε όπως μπορούσε και όπως ήθελε, εφόσον, έλεγε, «έξασκῶ υπεύθυνον πολιτικὴν καὶ ἀπολαμβάνω τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ»¹⁷. Στις 9 Μαρτίου, λοιπόν, και ενώ η κατάσταση βρίσκεται σε ένταση, η κυβέρνηση φέρει στη Βουλή για ψήφιση ένα νομοσχέδιο «Περὶ ἀπεργούντων ὑπαλλήλων»¹⁸. Το πόσο γρήγορα έδρασε η κοινοβουλευτική επιτροπή που συνέταξε το νόμο μπορούμε να το δούμε από την ομιλία του τότε βουλευτή Κίνια, ο οποίος μετά από τρία χρόνια δήλωνε στη Γερουσία: «[...] ἡ ἐπιτροπή ἢ κοινοβουλευτικὴ συνήληθεν ἐκτάκτως καὶ ἀπεφάσισεν ἐκτάκτως. Δηλαδή ἀπεφάσισεν εἰς διάστημα ὥρων [...]. Ἐνθυμοῦμαι καλῶς τὰ γεγονότα, διότι ἡμην βουλευτῆς [...] καὶ ἦλθαν ἐπειγόντως καὶ μὲ πῆραν ἀπὸ τὸ σπίτι μου ἄνευ προσκλήσεως καὶ ἐπήγα εἰς τὴν Βουλὴν»¹⁹. Ο μοναδικός που θα εναντιωθεί στο νομοσχέδιο θα είναι ο βουλευτής Γεωργιάδης, ο οποίος είχε ανακινήσει το ζήτημα και το 1927.

17. Βλ. *Υπαλληλική*, φύλλο της 11ης Μαρτίου.

18. Ο νόμος που ίσχυε ως τότε για την απεργία των δημόσιων υπαλλήλων είναι η συντακτική πράξη «Περὶ ἀπολύσεως δημοσίων ὑπαλλήλων προτρεπόντων εἰς ἀπεργίαν κλπ» της 11.10.1926, ΦΕΚ 357 της κυβέρνησης Κονδύλη. Είναι σημαντικό το ότι ο νόμος του δικτάτορα Κονδύλη απαιτούσε τη σύγκληση υπουργικού συμβουλίου για την απόφαση της τιμωρίας των απεργών, ενώ ο νόμος 3453 της «δημοκρατικής» Οικουμενικής Κυβέρνησης θεωρούσε την τιμωρία αυτεπάγγελτη. Άλλωστε πρέπει να επισημάνουμε ότι η συντακτική πράξη του 1926 καταργείται τον ίδιο χρόνο από τον Κονδύλη (ΦΕΚ 381 της 29.10.1926), ενέργεια που δημιουργεί νομοθετικό κενό.

19. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Γερουσίας*, Συνεδρίαση 40η, 5.3.1931, σ. 445.

Η στάση που θα κρατήσει ο Καφαντάρης θα είναι η εξής: Θα παραδεχτεί ότι η θέση των δημόσιων υπαλλήλων είναι άσχημη, αλλά το ισοζύγιο του προϋπολογισμού δεν επιτρέπει αυξήσεις. Από τα μέτρα που πρότειναν οι δημόσιοι υπάλληλοι «[...] άλλα μὲν είναι ανεφάρμοστα, άλλα δυσεφάρμοστα και άλλα περιλαμβάνονται εις τὸ πρόγραμμα ἡμῶν»²⁰. Το μέτρο για κατάργηση των ατελειῶν και φορολογία της κινητῆς περιουσίας είναι ακανθώδες και πρέπει να γίνει μετά από βαθιά έρευνα «ἵνα αποφύγουμεν ἐνδεχομένης ἀδικίας και ἵνα μὴ δημιουργηθῆ ἰδέα διώξεως τοῦ κεφαλαίου»²¹. Στο τέλος θα καταλήξει να πει ότι «[...] τὸ νομοσχέδιον ἔγινεν ἐπὶ τῇ προῦψει οἰασδήποτε διαταραχῆς. Ἔχομεν ἀνάγκην τοῦ μέτρου τούτου, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὔρεθῶμεν ἄοπλοι τὴν ὑστάτην στιγμὴν»²². Μαζί του θα συμφωνήσουν ο Παπαναστασίου και ο Τσαλδάρης, και το νομοσχέδιο θα γίνει δεκτό. Σ' αυτό αναφέρεται ότι η απεργία του δημόσιου υπαλλήλου ισοδυναμεί με παραίτησή του, η οποία γίνεται δεκτή, και ότι οι αρχηγοί θα τιμωρούνται το λιγότερο με τρεις μήνες φυλάκιση και οι υπόλοιποι το πολύ με ένα χρόνο, αυτεπαγγέλτως. Μαζί με το νομοσχέδιο η κυβέρνηση έχει ήδη αρχίσει τις μεταθέσεις των πρωταιτίων από τον Φεβρουάριο, γεγονός για το οποίο παραπονέθηκε η ΣΔΥΕ. Ἄλλωστε, την ώρα που ο Καφαντάρης αγορεύει στη Βουλή, μια αντιπροσωπία των δημόσιων υπαλλήλων θα συναντηθεῖ μέσα στο ἴδιο κτίριο με τον πρωθυπουργό Δ. Ζαῖμη για να του παραδώσει ένα ψήφισμά της. Η συνάντηση αυτή δεν θα έχει κανένα αποτέλεσμα. Ἐτσι οι δημόσιοι υπάλληλοι, σε γενική συνέλευση που θα κάνουν την ἴδια μέρα, θα κηρύξουν την απόφασή τους για απεργία, η οποία όμως δεν θα γίνει. Σημαντικό ρόλο σ' αυτό, καθώς συμπεραίνουμε από τα δεδομένα, θα παίξουν οι ανώτατοι δημόσιοι υπάλληλοι, καθώς επί-

20. Στο ἴδιο, σ. 557.

21. Στο ἴδιο.

22. Στο ἴδιο.

σης και η πολιτική των διωγμών των συνδικαλιστικών στοιχείων.

Έχοντας διασφαλίσει τη βάση για την πάταξη του κινήματος, ο Καφαντάρης θα συνεχίσει να διαπραγματεύεται με τη ΣΔΥΕ, η οποία τον Ιούνιο θα του αποσπάσει υπόσχεση ότι θα δοθεί αύξηση το επόμενο έτος. Τα πράγματα όμως θα αλλάξουν. Τον Ιούλιο θα γίνουν εκλογές και ο νικητής, ο Ε. Βενιζέλος, θα σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση. Η υπόθεση θα περάσει σε άλλα χέρια, αλλά δεν θα χάσει καθόλου τη σημασία της.

Η βενιζελική κυβερνητική περίοδος μεταξύ 1928 και 1932 χαρακτηρίζεται από μια προσπάθεια ανασυγκρότησης των οικονομικών όρων του κοινωνικού σχηματισμού, ο οποίος, εκτός των άλλων, απειλήθηκε και από τη μεγάλη κρίση που ξέσπασε στα 1929-30. Για λόγους που δεν μπορούμε να αναπτύξουμε εδώ, η κρίση αυτή δεν έπληξε την ελληνική κοινωνία σε μεγάλο βαθμό, αλλ' αυτό δεν σημαίνει ότι βρισκόταν την εποχή εκείνη σε ένα επίπεδο που θα της επέτρεπε μια συνεχή, ομαλή διαδικασία βελτίωσης χωρίς τριβές.

Σε ένα κλίμα οικονομικού προστατευτισμού, όπου το κράτος παίζει το ρόλο του φύλακα και συντηρητή, αν όχι του προωθητή των προϋποθέσεων οικονομικής ανάπτυξης, είναι σαφές ότι μια κίνηση διαμαρτυρίας μέσα στον κρατικό μηχανισμό δεν μπορεί παρά να αντιμετωπιστεί με αρνητική διάθεση από την πλευρά της εξουσίας.

Πράγματι, τον Φεβρουάριο και Μάρτιο του 1931 έγινε στη Βουλή μια μεγάλη συζήτηση για την ψήφιση του νόμου «Περί ύπαλληλικών οργανώσεων», που εισήγαγε η κυβέρνηση με αφορμή ορισμένα γεγονότα στη Μακεδονία. Τα γεγονότα αυτά, όπως τα βλέπουμε στον τύπο της εποχής, έχουν να κάνουν με τις συνθήκες ζωής των κομμουνιστών στρατιωτών στο στρατόπεδο του Καλπακίου στην Ήπειρο. Η Ένωση Δημοσίων Υπαλλήλων Μακεδονίας-Θράκης θα στείλει τηλεγράφημα στην κυβέρνηση απαιτώντας παύση των τιμωριών και βελτίωση των συνθηκών δια-

βίωσης. Μπροστά σ' αυτή την ενέργεια ο Βενιζέλος θα απαντήσει με την εισήγηση του νόμου που θα ορίζει τους τρόπους οργάνωσης των υπαλλήλων, καθώς και των δικαιωμάτων τους.

Η συζήτηση του 1931 είναι σημαντικότερη από εκείνη του 1928, γιατί παίρνουν μέρος σ' αυτήν όλοι οι πολιτικοί ηγέτες της εποχής, πρωτοστατούντος του Βενιζέλου, και η ανάπτυξη των επιχειρημάτων είναι μεγαλύτερη, γιατί δεν υπάρχει η επείγουσα ανάγκη ψήφισης που συναντήσαμε στα 1928. Η όλη συζήτηση, τόσο στη Βουλή όσο και στη Γερουσία, θα διεξαχθεί μέσα σε ένα κλίμα «κρατισμού», αντικομμουνισμού και κορπορατιστικής συλλογιστικής. Η προσπάθεια του Βενιζέλου, όπως φαίνεται και από την αγόρευσή του²³ και από το κείμενο του νόμου²⁴, είναι ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι πρέπει να οργανωθούν εκ των άνω, σε μικρές οργανώσεις με εναλλασσόμενη ηγεσία, και να μην ασχολούνται παρά μόνο με μορφωτικά ή καταναλωτικά θέματα. Ο μοναδικός τρόπος επαγγελματικής παρέμβασης θα είναι η αίτηση παραπόνου με τον ανάλογο σεβασμό προς την προϊσταμένη αρχή. Απαγορεύεται ρητά η συνένωση σε μεγαλύτερη συνδικαλιστική οργάνωση, γιατί μπορεί να αποβεί απειλητική για το κράτος.

Η αντίληψη αυτή αντιπαραβάλλεται σ' εκείνες που διατείνονταν ότι οι υπάλληλοι δεν πρέπει να οργανώνονται καθόλου αλλά μόνο να αναφέρονται στους προϊσταμένους ως άτομα (πρόταση Ζαβιτζιάνου - Κουλουμβάκη), αλλά και σε εκείνες που είναι άλλωστε και οι πιο λίγες και αναγνώριζαν ότι οι υπάλληλοι δικαιούνται συνδικαλιστική οργάνωση (πρόταση του γερυσιαστή Στρατή).

Η στάση του Γ. Καφαντάρη, όπως αυτή διαφαίνεται από την ομιλία του στη Βουλή²⁵, δεν διαφέρει πολύ από τη βενιζελική.

23. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίαση 36η, σ. 637 κ.ε.

24. Βλ. ΦΕΚ 53, 6.3.1931, νόμος «Περί υπαλληλικών οργανώσεων».

25. Βλ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίαση 36η, σ. 700.

Όπως λέει και ο ίδιος: «[...] θα περιορισθώ εις τὴν ἐξέτασιν τῶν προτεινομένων μέτρων ἐν πνεύματι συμπαθείας πρὸς τὴν ὁμαδικὴν συγκέντρωσιν τῶν ὑπαλλήλων, ἀλλὰ καὶ ἀποδοκιμασίας καὶ αὐστηρᾶς καταδίκης τῶν παρεκτροπῶν των, καὶ μὲ τὴν δῆλωσιν ὅτι καὶ ἡμεῖς θέλομεν ψηφίσει τὸ νομοσχέδιον, ἐὰν οἱ ὑπευθύνως κυβερνῶντες ἤθελον θεωρήσει καὶ μετὰ τὴν συζήτησιν ὅτι ἡ ἐπιψήφισις τοῦ μέτρου ὑπὸ τὴν παροῦσαν μορφήν εἶναι ἀναγκαία εἰς αὐτούς». Στη συνέχεια ο Καφαντάρης, κρίνοντας το νομοσχέδιο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς νομιμότητας, θα το βρεῖ συνταγματικό, διαπιστώνοντας ὅτι ο διαχωρισμός πολίτη καὶ μισθωτοῦ εἶναι νεφελώδης, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν μπορεῖ νὰ εφαρμοστεῖ ὡς κριτική. Αὐτὸ ὅμως θα τὸν φέρει ἐμμεσα σὲ ἀντίφαση, ὅταν ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς σκοπιμότητας θα δεχτεῖ τὸν ὑπάλλληλο μόνον ὡς πολίτη, δηλαδὴ ὡς ἄτομο που τὸ κράτος τὸν ἐπέλεξε καὶ ἀσκεῖ μὴ κρατική, μὴ δημόσια λειτουργία, χωρὶς τὴν ἀνάμειξη προσωπικῶν συμφερόντων. Βασιζόμενος στὴν παραδοχὴ αὐτὴ θα υποστηρίξει ὅτι οἱ δημόσιοι ὑπάλλληλοι δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας, μὴ καὶ αὐτὴ τους ἡ πράξις ἐρχεται σὲ φανερὴ ἀντίθεση με τὴν ἀνάγκη συνέχειας τῆς κρατικῆς λειτουργίας. Ἐπίσης ο Καφαντάρης θα συμβουλέψει τὴν κυβέρνησις νὰ μὴ εφαρμόσει πολὺ σκληρὰ μέτρα γιὰ νὰ μὴ ρίξει τὴ δημοσιούπαλληλικὴ ὁργάνωσις στὰ χέρια «κομμουνιζόντων ὑπαλλήλων», ἀλλὰ νὰ προσπαθῆσει νὰ διαμορφώσῃ τὴν ὁργάνωσις ἀπὸ συνδικαλιστικὸ ὄργανο σὲ λειτουργικὸ μέρος τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ.

Δὲν θα εἶναι καθόλου υπερβολὴ ἀν πούμε ὅτι ἡ επιχειρηματολογία αὐτὴ θα ἀκουστῇ σὲ διάφορες παραλλαγές, ἀπὸ ὅλο τὸ φάσμα τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, καὶ θα στηρίζεται σὲ μὴ φανερὴ ὁμοφωνία πάνω στὸ συγκεκριμένο ζήτημα. Ἐτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ φαινόμενο ὁ «συντηρητικὸς» Τσαλδάρης νὰ συμβουλεύει τὸν «φιλελεύθερο» Βενιζέλο νὰ μὴ προβεῖ σὲ σκληρὲς τιμωρίες τῶν ἀπεργῶν ἀλλὰ νὰ φυλακίσει μόνον τοὺς πρωταίτιους²⁶. Ἡ ἀπο-

26. Παραθέτουμε ἐδῶ ὀρισμένες ρήσεις τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ αὐτὸ τὸ διάλογο: «Ἐνοχοὶ εἶναι ὅλοι. Ἄν ὑποτεθῇ ὅτι ἀπήργησαν εἶναι ἐξ ἴσου ἔνοχοι.

λυτότητα των επιχειρημάτων όλων των πλευρών ξαφνιάζει τον σημερινό αναγνώστη. Τέλος, το νομοσχέδιο, αφού εγκριθεί και από τα δύο νομοθετικά σώματα, θα ψηφιστεί σχεδόν χωρίς τροποποιήσεις.

Όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, μια δημοσιούπαλληλική κινητοποίηση διαφέρει από τις υπόλοιπες στο ότι προέρχεται από τα όργανα του κράτους και στρέφεται ενάντια στη δική της ιεραρχία. Πριν όμως φτάσουμε σ' αυτό, θα πρέπει να τονίσουμε ότι η συνδικαλιστική κινητοποίηση στα χρόνια που εξετάζουμε είναι χαρακτηριστικό όλων σχεδόν των εργαζόμενων τάξεων του κοινωνικού σχηματισμού. Η συνδικαλιστική αυτή κινητοποίηση έρχεται σε μια περίοδο πολύπλευρης κρίσης, που απαντάται τόσο σε επίπεδο οικονομικών παραγόντων όσο και σε επίπεδο πολιτικής πρακτικής. Η προστατευτική πολιτική των κυβερνήσεων του Μεσοπολέμου έχει, εκτός των άλλων, επιπτώσεις στη μισθοδοτική κατάσταση των εργαζομένων, οι οποίοι, ιδίως στον κρατικό μηχανισμό, δεν εξασφαλίζουν το απαιτούμενο μέγεθος, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα να χειροτερεύει η κατάστασή τους. Είναι λοιπόν ευνόητη η κινητοποίηση των δημόσιων υπαλλήλων, που οφείλεται τόσο σε οικονομικούς όσο και σε διοικητικούς παράγοντες. Το ενδιαφέρον είναι, βέβαια, ότι η αντιμετώπιση των αιτημάτων από την εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία θα επιμείνει στην άποψη του καθήκοντος προς το κράτος και θα μελετήσει το δικαίωμα μισθοδοσίας. Οι ίδιες πολιτικές δυνάμεις που γεννούν και συγκροτούν τις σχέσεις πελατείας θα αρνηθούν τις συνέπειές τους κλείνοντας τα μάτια μπροστά στις

Κατ' ανάγκην όμως δὲν θὰ τιμωρήσω ὄλους. Πῶς ἄλλως θὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα; Ἄν τοὺς στείλω ὄλους νὰ κρίνῃ τὸ δικαστήριον ποῖοι εἶναι ὑπεύθυνοι, πρέπει νὰ σταματήσουν τὰ σχολεῖα καὶ τὰ λοιπὰ διὰ νὰ τοὺς κρίνῃ τὸ δικαστήριον». [...] «Ἡ τιμωρία κατ' ανάγκην θὰ περιορισθῇ εἰς τινὰς καὶ ὄχι εἰς ὄλους, ἂν δὲν θέλωμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Κατ' ἀνάγκην κάποιαν ἐξουσίαν θ' ἀφήσετε εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ νὰ εἶναι ὁ νόμος ἐφαρμόσιμος» [...]: *Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδρίαση 36η, σ. 708.

σκοπιμότητες του κρατικού μηχανισμού. Άλλωστε η δυνατότητα βίαιης επέμβασης λανθάνει πίσω από την κατάσταση του 1928 όσο και του 1931.

Το δεύτερο σημείο που θέλουμε να τονίσουμε είναι η σχέση νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας και η φανερά μειονεκτική θέση της πρώτης απέναντι στη δεύτερη. Από το ζήτημα που εξετάζουμε, αλλά και γενικότερα από τη μελέτη της περιόδου αυτής, δεν μπορούμε να πούμε ότι η νομοθετική εξουσία ασκεί βαρύνοντα ρόλο στο πολιτικό πεδίο. Άλλωστε ο ίδιος ο Βενιζέλος επανειλημμένα θα τονίσει ότι πρέπει να δοθεί βάρος στη διοίκηση και την εκτελεστική εξουσία. Είδαμε όμως ότι όταν ακριβώς τα όργανα αυτής της διοίκησης διεκδικούν τα συμφέροντά τους, τότε η απάντηση δεν είναι ένας λειτουργικός διακανονισμός αλλά μια αυταρχική πολιτική. Αυτήν ακριβώς την αυταρχική πολιτική μπορούμε να θεωρήσουμε ως το τρίτο συμπερασματικό μας σημείο. Στις κοινοβουλευτικές αγορεύσεις γύρω από το δημοσιούπαλληλικό ζήτημα αυτή η πίστη στο κράτος και η άνευ όρων υποστήριξη του είναι κάτι που μπορούμε να διαπιστώσουμε χωρίς αμφιβολία. Ακριβώς αυτός ο «κρατισμός» δεν είναι ένας «εκσυγχρονιστικός κρατισμός» είναι ένας «κρατισμός» που επιδιώκει τη συντήρηση και διατήρηση των δεδομένων όρων του πολιτικού παιχνιδιού που παίζεται, όπως βλέπουμε, σε μεγάλο βαθμό σε βάρος των μισθωτών. Σε άμεση σχέση άλλωστε με τις θέσεις αυτές βρίσκεται και η αντικομμουνιστική ιδεολογία, που δεν λείπει από κανέναν πολιτικό άνδρα της εποχής.

Από την πλευρά της ταξικής προέλευσης, αυτό που μπορούμε να δούμε είναι ότι οι κατώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι, καθώς και οι δάσκαλοι κ.ά., προέρχονται από αγροτικά και μικροαστικά στρώματα. Για τους πιο πολλούς διοικητικούς υπαλλήλους, όπως ήδη εξηγήσαμε, η κρατική μηχανή είναι το μέσο για ανοδική κοινωνική πορεία. Με την κινητοποίηση αυτή μπορούμε να δούμε τα όρια του μικροαστικού ριζοσπαστισμού, ο οποίος στην περίπτωση μας δεν μπορεί παρά να δρα μέσα σε θεσμικά πλαίσια.

Η κινητοποίηση δεν είναι πολιτική, αλλά γίνεται τέτοια ακριβώς επειδή αναπτύσσεται μέσα σε ασταθείς ισορροπίες, τόσο οικονομικές όσο και πολιτικές.

Τέλος, θα θέλαμε να τονίσουμε αυτό που νομίζουμε ότι αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία της περιόδου, τον *κρατικό κορπορατισμό*, ιδιαίτερα όπως αυτός εκφράζεται από το νόμο 4879/31. Ο νόμος αυτός επιβάλλει την οργάνωση των δημόσιων υπαλλήλων κατά κλάδους και κατά τόπους, απαγορεύοντας ευρύτερες συνενώσεις²⁷. Βλέπουμε εδώ ότι η μορφή που έχει πάρει η ρύθμιση μέσα από κατακερματισμένες πρακτικές έρχεται να παγιωθεί και νομοθετικά ως κρατική πολιτική. Ο κρατικός κορπορατισμός της περιόδου είναι δημιούργημα του χαμηλού επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας. Το κράτος οργανώνει και διαμεσολαβεί στα επαγγελματικά συμφέροντα, που διαφοροποιούνται μέσα στον καταμερισμό της εργασίας. Η οργάνωση αυτή παίρνει τη θέση της ωμής κρατικής βίας (αν και πάντα την υπονοεί) επειδή ακριβώς πρέπει αφενός να «προλάβει» οποιαδήποτε ριζοσπαστική κινητοποίηση από την πλευρά των εργαζομένων, και αφετέρου να προωθήσει (πάντα μέσα από κρατικές πολιτικές) την οικονομική ανάπτυξη.

Έτσι, βλέπουμε ότι οι πρακτικές γίνονται δεκτές και κατευθύνονται από το κράτος μόνο μετά από τον κατακερματισμό τους, ο οποίος είναι όχι μόνο στενά επαγγελματικός αλλά και γεωγραφικός. Η νομοθετική αυτή πράξη δεν εισάγει μια λειτουργική ιεράρχηση, ή —αν θέλουμε— τον ορθολογισμό του κρατικού μηχανισμού. Αντίθετα, έρχεται να παγιώσει μορφές οργάνωσης που έχουν σχηματιστεί λόγω αναγκών μέσα σ' ένα πλαίσιο διοικητικής παρέμβασης. Ακριβώς αυτή η κατακερματισμένη κα-

27. Σημαντικό είναι ότι την εποχή αυτή δεν υπάρχει Καταστατικό Χάρτης. Ο Βενιζέλος υπόσχεται στη Βουλή ότι τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου, σε συνεργασία με τον υπουργό Εσωτερικών θα καταθέσει προς ψήφιση Καταστατικό Χάρτη. Κάτι τέτοιο όμως δεν γίνεται.

τάσταση θα επιτρέψει στους ανώτατους υπαλλήλους στα 1928 να παίξουν καταλυτικό ρόλο στην αποσόβηση της απεργίας. Η απαίτηση ιδιαίτερης ρύθμισης από την πλευρά των κατώτερων και ανώτερων υπαλλήλων γίνεται αποδεκτή μόνο στο σημείο που αυτή η απαίτηση δεν αγγίζει τις αυταρχικές δομές της εκτελεστικής εξουσίας και της διοίκησης. Άρα, ο συνδικαλισμός πρέπει να γίνει δεκτός μόνο ως λειτουργική παρένθεση. Όπως λέει και ο Καφαντάρης, «[...] η απότομος διάλυσις τῆς συνομοσπονδίας εἶναι ἐνδεχόμενον, ἐκλαμβανόμενη ὡς ἀποτυχία τῶν συντηρητικῶν στοιχείων, νὰ ἐμβάλῃ εἰς πλείστους τῶν ὑπαλλήλων τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὴν πικρίαν καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἐδάφη πρόσφορα διὰ τὴν καλλιέργειαν ροπῶν ἀνωμάτων».

Κλείνοντας, βλέπουμε ότι η στάση του Καφαντάρη απέναντι στο δημοσιούπαλληλικό πρόβλημα είναι ίδια, είτε είναι στην κυβέρνηση, είτε είναι στην αντιπολίτευση. Αναμφισβήτητα, απ' όσα ειπώθηκαν ως τώρα, ο Γ. Καφαντάρης διαφοροποιείται ίσως σε σημαντικά ζητήματα που αφορούν τις πολιτικές πρακτικές της εποχής του, στο ζήτημα όμως αυτό συγκατανεύει στην κρατική σκοπιμότητα και παραπέμπει άμεσα σε μια ορισμένη αντίληψη για το κράτος, φανερώνοντας έτσι και τα όρια της «προοδευτικής» πολιτικής του σκέψης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Συμβουλευτήκαμε τις εφημερίδες της εποχής: *Ελεύθερο Βήμα*, *Ελεύθερο Λόγο*, *Υπαλληλική*, *Βραδινή*, *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστη*, καθώς επίσης και τα αντίστοιχα αποσπάσματα από τα Πρακτικά της Βουλής και της Γερουσίας. Εκτός από αυτά βλ.:

Alemann von Ulrich, *Neokorporatismus*, Φραγκφούρτη - Νέα Υόρκη 1981.
Βενιζέλος Ελευθέριος, *Πολιτικά Υποθήκαι*, επιμ. Στέφανος Στεφάνου, Αθήνα 1965.

Δάλκου Γεωργία, *Κωνσταντίνος Γεωργίου Καρωτάκης*, «Καστανιάτης», Αθήνα 1986.

Κυριαζής - Γουβέλης Δ. Λ., *Τα ελληνικά Συντάγματα*, «Αναστασίου», Αθήνα 1977.

Παπακόστας Χρίστος, *Υπάρχει ανάγκη χρηστότητας. Ένα λανθάνον κείμενο κοινωνικής πολιτικής του Κ. Καρωτάκη*, «Φιλιππότης», Αθήνα 1986.

Ρήγος Άλκης, *Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής στη Β' Ελληνική Δημοκρατία* (διδασκαρική διατριβή), Αθήνα 1987.

Σαββίδης Γ. Π., «Κι ο Καρωτάκης δεν είχε πάει ακόμη στην Πρέβεζα...», εφ. *Το Βήμα*, 23 Ιουλίου 1978.

Σβορώνος Νίκος, *Επισκόπηση Νεοελληνικής Ιστορίας*, «Θεμέλιο», Αθήνα 1985.

Schmitter C. Philippe-Lehmbruch Gerhard (ed), *Trends towards Corporatist Intermediation*, Λονδίνο 1979.